

**การใช้วัฒนธรรมชุมชนเพื่อพัฒนาสู่การท่องเที่ยวเชิง
สร้างสรรค์: กรณีศึกษา ชุมชนเกาะศาลเจ้า เขตตลิ่งชัน
กรุงเทพมหานคร**

**THE USE OF COMMUNITY CULTURE FOR THE
DEVELOPMENT OF CREATIVE TOURISM:
A CASE STUDY OF KO SAN CHAO COMMUNITY,
TALING CHAN DISTRICT, BANGKOK**

ยุวรี โชคสวนทรัพย์*

Yuwaree Choksuanap*

*อาจารย์ประจำหลักสูตรการท่องเที่ยว คณะการท่องเที่ยวและการโรงแรม มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

*Lecturer, Department of Tourism, Faculty of Tourism and Hospitality, Dhurakij Pundit University

*Email: yuwaree.cho@dpu.ac.th

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาวัฒนธรรมที่เป็นจุดขายของชุมชนเกาะศาลเจ้าเขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร 2. ศึกษารูปแบบการใช้วัฒนธรรมของชุมชนเกาะศาลเจ้าเพื่อพัฒนาสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ 3. เพื่อพัฒนาแนวทางในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนเกาะศาลเจ้า โดยใช้แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ขององค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) ประกอบกับทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ผ่านกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยวในชุมชน อาทิ ผู้นำชุมชน ตัวแทนคณะกรรมการชุมชน การสัมภาษณ์บุคคลทั่วไปที่อาศัยอยู่ในชุมชนและไม่มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยวในชุมชน การสัมภาษณ์นักท่องเที่ยว การสำรวจภาคสนาม การสังเกต จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้อามาวิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุป ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนเกาะศาลเจ้ามีภูมิหลังด้านภูมิประวัติศาสตร์ที่โดดเด่นจนเป็นที่ดึงดูดใจของนักท่องเที่ยว มีการนำวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะมาปรับเป็นกิจกรรมทางการท่องเที่ยวซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้อย่างน่าสนใจ ข้อเสนอแนะในงานวิจัยพบว่า ควรสร้างจิตสำนึกเรื่องการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ส่งเสริมให้มีการสืบทอดวัฒนธรรมของชุมชนจากรุ่นสู่รุ่นรวมทั้งสร้างความตระหนักรู้ในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักท่องเที่ยวเพื่อนำไปสู่ความสมดุลทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: วัฒนธรรมชุมชน การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ชุมชนเกาะศาลเจ้า เขตตลิ่งชัน

Abstract

This study had the following objectives 1) to investigate the outstanding culture of Ko San Chao community, Taling Chan District, Bangkok, 2) to explore the model of using Ko San Chao community culture for the developing of creative tourism, and 3) to develop the guidelines to promote creative tourism of Ko San Chao community. This study is based on the concept of creative tourism of Designated Areas for Sustainable Tourism Administration (Public Organization) along with creative tourism theory through the process of collecting data from related documents, interviewing stakeholders from community such as community leaders, representatives of community committee, as well as general people who have lived in the community and non-stakeholder. Additionally, tourists were also interviewed. The researcher conducted field trip and observation. Data collected were then analyzed to draw the conclusion. The results indicated that the historical background of Ko San Chao community is outstanding and attractive for tourists. The unique culture has been interestingly adapted with tourist activities that are consistent to creative tourism theory. The suggestions of this study include that the participation of local people should be cultivated to promote local culture inheritance from generation to generation. The awareness of local culture value should be cultivated towards the cultural and economic harmony and local tourism.

Keywords: Community Culture, Creative Tourism, Ko San Chao Community, Taling Chan District

บทนำ

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative tourism) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นมาไม่นาน แต่เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าสามารถพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในมิติต่างๆ โดยมุ่งเน้นการสร้างประโยชน์สูงสุดจากการท่องเที่ยวให้กับนักท่องเที่ยวและเจ้าของชุมชน แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จึงนับเป็นพัฒนาการของการท่องเที่ยวทางเลือก (Alternative tourism) ที่พัฒนาจากแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-based tourism) ซึ่งมีพื้นฐานแนวคิดจากทฤษฎีการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) (Suttipisan, 2013, pp.47-55) ที่มาของแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นที่รับรู้กันทั่วไปตั้งแต่ พ.ศ. 2536 โดย Pearce and Butler (1993) ซึ่งเป็นนักทฤษฎีเรื่องแรงจูงใจมีการกล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ว่าเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่มีศักยภาพ แต่ก็ยังไม่ได้มีการนิยามความหมายอย่างชัดเจนต่อมา Richards and Raymond ได้ร่วมกันนิยามศัพท์ของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ขึ้นว่า “การท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนได้พัฒนาศักยภาพผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมและประสบการณ์การเรียนรู้อย่างจริงจังซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของจุดหมายที่ไปเยือน” (Richards & Raymond, 2000, pp. 16-20) ส่วน UNESCO ได้กำหนดนิยามของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ขึ้นในงานการจัดประชุมนานาชาติเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ที่เมืองซานตาเฟ มลรัฐนิวเม็กซิโก ประเทศสหรัฐอเมริกาว่า “การท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นความผูกพันและประสบการณ์ที่แท้จริงผ่านการเรียนรู้ อย่างมีส่วนร่วมในงานศิลปะ มรดกทางวัฒนธรรมและคุณลักษณะเฉพาะของพื้นที่ โดยเชื่อมโยงกับคนในท้องถิ่นซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรม (UNESCO, 2006, pp. 25-27)

สำหรับประเทศไทยในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา สินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวได้กลายเป็นตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศอย่างต่อเนื่อง (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2557) หน่วยงานภาครัฐต่างให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน มุ่งเน้นการฟื้นฟูและปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวที่มีสภาพเสื่อมโทรมให้กลับคืนสู่สภาพเดิม พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน และเสริมสร้างเอกลักษณ์ความเป็นไทย ด้วยวิธีการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น วิถีชีวิตชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เพื่อนำไปสู่การต่อยอดในการสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่ม โดยคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม สถาปัตยกรรมและวิถีชุมชนในท้องถิ่นเป็นสำคัญจนกลายเป็นการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism: CBT) (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2554) ต่อมาจึงพัฒนาเป็นการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน โดยการท่องเที่ยวประเภทนี้มีแนวโน้มจะได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นซึ่งสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา พ.ศ. 2555-2559 (2561) เนื่องจากนักท่องเที่ยวมีโอกาสได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนในชุมชน พร้อมกับได้มีส่วนร่วมในวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของแต่ละชุมชน ซึ่งชุมชนหลายแห่งในประเทศไทยมีเอกลักษณ์เฉพาะที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษแตกต่างกันไป จนเกิดเป็นศิลปวัฒนธรรม เทศกาล และงานประเพณีประจำชุมชนที่ควรสืบทอด ซึ่งกลายมาเป็นสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวในปัจจุบันและนับว่าเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (สุดแดน วิสุทธิลักษณ์, พิเชฐ สายพันธ์, อรอุมา เตพะกุล และ ชีระ ลินเดชาภิรักษ์ 2556, น.27)

ชุมชนวัดจำปา แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร หรือ ที่ชาวบ้านมักนิยมเรียกกันติดปากว่า “ชุมชนเกาะศาลเจ้า” เป็นชุมชนที่มีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยอยุธยา (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2548, น.22-29) ต่อมากลายเป็นชุมชนสวนเกษตรทางฝั่งธนบุรีในสมัยรัตนโกสินทร์ ในด้านภูมิศาสตร์นั้นชุมชนถูกล้อมรอบด้วยคลองสายหลัก 2 สาย ได้แก่ คลองบางระมาด และคลองบ้านไทร โดยมีคลองลัดวัดจำปาเชื่อมคลองทั้งสองสายเข้าด้วยกัน ทำให้พื้นที่ของชุมชนมีลักษณะเป็นเกาะ และเป็นชุมทางการค้าโบราณ บริเวณท่าเรือของชุมชนมีศาลเจ้าพ่อจ้อย-เจ้าพ่อกุมภกรรณ เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนมาแต่เดิม จึงเป็นที่มาของนามเรียกขานกันว่า “ชุมชนเกาะศาลเจ้า” การที่ย่านฝั่งธนบุรีบริเวณตลิ่งชันกลายเป็นแหล่งสวนผลไม้เป็นผลมาจากในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการขุดคลองมหาสวัสดิ์ (อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล, 2553, น.9-15) ทำให้พื้นที่ริมคลองค่อยๆ พัฒนากลายเป็นย่านสวนผัก สวนผลไม้ และนาข้าว จนกลายเป็นย่านสวนผลไม้ที่มีชื่อเสียง จนกระทั่งประเทศมีการขยายตัวของเมืองเกิดขึ้น

มีการพัฒนาให้การคมนาคมสะดวกสบาย จึงจำเป็นต้องสร้างถนนหลายสายและสะพานมากมายในย่านฝั่งธนบุรี เช่น ถนนชัยพฤกษ์ ถนนสวนผัก ถนนพุทธมณฑลสาย 1 (มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2551, น. 26-27) เมื่อพื้นที่ย่านดลิ่งชั้นมีถนนสายต่างๆ ตัดเข้าสู่พื้นที่จำนวนมากจนราคาที่ดินสูงขึ้น จึงเกิดการซื้อที่ดินของนายทุนเพื่อถมคูคลองทำบ้านจัดสรรมากมาย พื้นที่นาและสวนจึงค่อยๆ หมดไป การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ทำให้วิถีชีวิตเกษตรย่านฝั่งธนบุรีรวมถึงชุมชนเกาะศาลเจ้าเปลี่ยนแปลงไป คนส่วนหนึ่งยอมขายที่ดินเล็กทำสวนและหันไปประกอบอาชีพอื่นตามสมัยนิยม มีการใช้รถยนต์แทนเรือ คุณภาพน้ำในคลองก็เริ่มเสื่อมโทรม แต่ก็ยังมีคนอีกกลุ่มที่ยังรักถิ่นฐานไม่ยอมขายที่ดินเพราะต่างภาคภูมิใจในผืนแผ่นดินที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ให้และต้องการอนุรักษ์รักษากินฐานดั้งเดิมของตนเองไว้ให้ลูกหลาน โดยไม่ต้องการให้ความทันสมัยแบบชุมชนเมืองเข้ามาแทนที่ (สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์, 2555, น. 215-217) แม้ว่าลักษณะของพื้นที่ในปัจจุบันจะถูกปิดกั้นทางเข้า-ออกหลักของชุมชนเอาไว้ ส่วนชาวบ้านก็สามารถใช้เส้นทางสัญจรได้เพียงด้านหน้าของชุมชนตรงบริเวณวัดจำปาเพียงทางเดียว ขณะที่โครงการบ้านจัดสรรยังคงพยายามติดต่อขอซื้อที่ดินจากคนในชุมชนเพิ่มเติมเพื่อขยายโครงการออกไป แต่ชาวบ้านที่เหลือไม่ต้องการย้ายถิ่นฐานไปไหนจึงเกิดการรวมตัวกันเพื่อปรับตัวคิดหาหนทางในการรักษาชุมชนให้คงอยู่ ประกอบกับการท่องเที่ยวเริ่มมีบทบาทมากขึ้น ชาวบ้านจึงคิดใช้การท่องเที่ยวเป็นแนวทางในการรักษาและพัฒนาชุมชน

ที่ผ่านมาการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนเกาะศาลเจ้ามักเป็นการศึกษาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ การรวบรวมศิลปวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อนำเสนอ (สุภัญญา สุจฉายา, 2544) แม้จะมีการศึกษาแนวทางคติชนวิทยาแต่ก็ยังไม่มีการแนะนำแนวทางในการอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมมากนัก แม้จะมีการศึกษาเพื่อหาข้อเสนอนะแนวทางในการพัฒนาพื้นที่โดยอาศัยกลไกขับเคลื่อนภายในชุมชนเกาะศาลเจ้า (จุฑาธิป ประดิพัทธ์ธณมุล, 2557) ที่สำคัญคือยังไม่มีการศึกษาเพื่อพัฒนาศิลปวัฒนธรรมของชุมชนให้กลายเป็นจุดดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว และพัฒนาเพื่อให้เป็นชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว ทั้งนี้ จะทำการศึกษาศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน อาทิ งานแทงหยวก งานบายศรี การทำน้ำอบน้ำปรุง การทำแป้งร่ำ แป้งพวง การทำขนมไทย เป็นต้น และศึกษาว่าศิลปวัฒนธรรมใดเป็นจุดดึงดูดใจของนักท่องเที่ยว รวมทั้งรูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชนที่มีกิจกรรมสร้างให้นักท่องเที่ยวเกิดการเรียนรู้ โดยคนในชุมชนเกิดการกระจายรายได้ และไม่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ทั้งนี้ การศึกษาดังกล่าวจะเสนอแนวทางการพัฒนาและส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวในเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษาเรื่อง การใช้วัฒนธรรมชุมชนเพื่อพัฒนาสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์: กรณีศึกษาชุมชนเกาะศาลเจ้า ดลิ่งชั้น กรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาดังนี้

1. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมที่เป็นจุดดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวของชุมชนเกาะศาลเจ้าเขตดลิ่งชั้น กรุงเทพมหานคร
2. เพื่อศึกษารูปแบบการใช้วัฒนธรรมของชุมชนเกาะศาลเจ้าเพื่อพัฒนาสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์
3. เพื่อพัฒนาแนวทางในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนเกาะศาลเจ้า

นิยามศัพท์

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ หมายถึง การเดินทางเพื่อเข้าไปท่องเที่ยวในชุมชน ได้พบเห็นวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ และนักท่องเที่ยวได้มีโอกาสพูดคุยหรือพักอาศัยกับชุมชน เพื่อเรียนรู้การปรับตัวและสร้างความคุ้นเคยกับชุมชน โดยนักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสพร้อมๆ กับเรียนรู้วิถีชีวิตที่แท้จริง จากการได้ทำกิจกรรมร่วมกับคนในชุมชน

ศิลปวัฒนธรรมชุมชน หมายถึง งานศิลปะ งานฝีมือ ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมอันดีงามที่น่าภาคภูมิใจ ซึ่งเกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของคนในชุมชน โดยได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ทั้งใน

รูปแบบที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ แต่สามารถก่อให้เกิดชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งศิลปวัฒนธรรมนั้นสามารถบ่งบอกอดีตและปัจจุบันของชุมชนได้เป็นอย่างดี

จุดดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว หมายถึง ศิลปวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งมีความโดดเด่นน่าสนใจ สามารถส่งเสริมการขายทางการตลาด เพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้าสู่พื้นที่มากขึ้น

ข้อตกลงเบื้องต้น

ในงานวิจัยนี้ขอเรียกพื้นที่วิจัยชุมชนวัดจำปาว่า ชุมชนเกาะศาลเจ้า แม้ว่าจะมีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการตามการแบ่งเขตพื้นที่กรุงเทพมหานครว่า ชุมชนวัดจำปา เนื่องจากชื่อชุมชนเกาะศาลเจ้า เป็นชื่อที่ชาวบ้านคุ้นเคยและยังคงใช้เป็นชื่อเรียกแทนชุมชนของตนในปัจจุบัน

แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ชุมชนเกาะศาลเจ้า หรือชื่ออย่างเป็นทางการเรียกว่า ชุมชนวัดจำปานั้น มีวัดจำปาเป็นวัดเก่าแก่สันนิษฐานว่ามีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาเช่นเดียวกับวัดอื่นๆ ในย่านฝั่งธนบุรี เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีงานเขียนที่นำเสนอความงามทางศิลปะ สถาปัตยกรรมภายในวัด ดังเช่นงานเขียนเรื่อง “หลัก-ฐาน-บ้าน-เมือง” ของ อเนก นาวิกมูล ที่ได้ค้นคว้าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของวัดและชุมชน โดยรวบรวมงานศิลปะ งานสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจของวัดจำปาเพื่อนำเสนอและเปรียบกับงานศิลปะแบบช่างหลวงในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (อเนก นาวิกมูล, 2552)

สุกัญญา สุจฉายา (2544) ได้ทำการศึกษางานวิจัยพื้นที่เชิงวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชาวสวนบางระมาด ธนบุรี เชิงคติชนวิทยาในพื้นที่ของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาเมือง จากบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีการเดินทางโดยใช้เส้นทางน้ำเป็นเส้นทางสายหลัก แต่เมื่อมีถนนตัดผ่านเข้าสู่ชุมชน เส้นทางคมนาคมทางน้ำถูกลดความสำคัญลง โดยมีการคมนาคมทางบกเข้ามาแทนที่ จึงมีนายทุนมาติดต่อขอซื้อที่ดินเพื่อทำบ้านจัดสรร ทำให้คนในชุมชนซึ่งมีอาชีพเป็นชาวสวนแต่เดิมได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลง ผลการวิจัยดังกล่าวพบว่า ประเพณี พิธีกรรมของคนในชุมชนเริ่มหายไปพร้อมกับการพัฒนาพื้นที่สวนเกษตรให้กลายเป็นเมือง

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism) เป็นแนวคิดที่ถูกนำเสนอโดย Richards and Raymond, (2000, pp. 16-20) โดยให้คำนิยามไว้ว่า เป็นการท่องเที่ยวที่ให้โอกาสผู้เดินทางพัฒนาศักยภาพการสร้างสรรคของตน ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์จริงที่เป็นไปตามลักษณะเฉพาะของพื้นที่ผู้เดินทางท่องเที่ยวจะต้องมีความผูกพันกับรูปแบบของวัฒนธรรมในจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยว มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การร่วมในการทางานฝีมือ การทำอาหาร การผลิตงานศิลปะของท้องถิ่นนั้นๆ เป็นต้น โดยการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้จะมาเติมเต็มประสบการณ์การท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวได้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า Creative Tourism ก็คือรูปแบบของ Experience Tourism นั่นเอง (Smith, 2006)

สุดแดน วิสุทธิลักษณ์, พิเชฐ สายพันธ์, อรุมา เตพลกุล และวีระ ลินเดซาร์กซ์ (2556) ให้ความเห็นว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์หมายถึงรูปแบบการท่องเที่ยวแนวใหม่ให้ความสำคัญกับความผูกพันของนักท่องเที่ยวผู้มาเยือนกับเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว ที่แสดงถึงความสนใจเพื่อเข้าไปเรียนรู้และมีส่วนร่วมอย่างจริงจังในพื้นที่ท่องเที่ยว ลักษณะของการท่องเที่ยวดังกล่าวจะเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวและเจ้าของบ้านได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ พัฒนาศักยภาพการสร้างสรรคกิจกรรมร่วมกันซึ่งจะก่อให้เกิดการจดจำ และเกิดความประทับใจอย่างลึกซึ้งในพื้นที่ของการท่องเที่ยว นับว่าเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะรักษาความสมดุลทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนอย่างยั่งยืน กล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ชุมชน กระตุ้นให้คนในชุมชนเกิดการรับรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของพื้นที่สะท้อนวิถีชีวิต เรื่องราว ความเป็นมาของชุมชนอย่างต่อเนื่อง อันจะเป็นผลให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้า

สู่พื้นที่และนำมาซึ่งการเติบโตทางเศรษฐกิจของชุมชนในที่สุด ภาครัฐจึงพยายามส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยให้คนในชุมชนดูแลจัดการการท่องเที่ยว จัดกิจกรรมเพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ให้กับนักท่องเที่ยวโดยสามารถกำหนดทิศทางการท่องเที่ยวของตนเองได้อย่างอิสระ

กวีวิจน์ เดชอุ่ม (2556) ที่เสนอกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในบริบทของประเทศไทยควรมี 5 ขั้นตอนคือ 1. การค้นหาอัตลักษณ์และทำความเข้าใจคุณค่าของวัฒนธรรมหรือการเรียนรู้ตนเองซึ่งครอบคลุมการวิเคราะห์ฐานทรัพยากรทางวัฒนธรรมวิถีชีวิต ศิลปะ ประเพณี ภูมิปัญญา 2. การค้นหาความโดดเด่นและสร้างความแตกต่างเนื่องจากสินค้าทางการท่องเที่ยวสามารถลอกเลียนแบบได้ง่ายดังจะเห็นได้จากผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันซึ่งสามารถพบเห็นได้ทั่วไป 3. การหยั่งรู้ความต้องการของตลาดในเชิงลึกปัจจุบันนักท่องเที่ยวในแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไปสู่การเดินทางท่องเที่ยวกลุ่มเล็กความต้องการของผู้บริโภคมีลักษณะเป็นปัจเจกนิยมมากขึ้น จึงจำเป็นต้องค้นหาความต้องการที่แท้จริงของนักท่องเที่ยว 4. การสร้างเสริมคุณค่าให้กับผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว หมายถึง การทำให้ผลิตภัณฑ์ของชุมชนมีความน่าสนใจตั้งแต่การออกแบบแนวคิดผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ รวมถึงการบริการและการสร้างประสบการณ์การท่องเที่ยวที่ประทับใจให้กับนักท่องเที่ยว เพื่อขยายโอกาสในการขายสินค้าที่ระลึกด้วยมูลค่าที่สูงขึ้น 5. การปรับเปลี่ยนกลวิธีการพัฒนาตลาดหมายถึง การเชื่อมคุณค่าของความดั้งเดิมและความเป็นตัวตนเข้ากับความทันสมัยอย่างกลมกลืนและก่อให้เกิดคุณค่าที่สอดคล้องกับพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวยุคใหม่

จุฑาธิป ประดิพัทธ์นฤมล (2557) ได้ศึกษาการพัฒนารูปแบบการผสมผสานมิติการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของย่านชุมชนเกาะศาลเจ้า และหาข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ โดยอาศัยกลไกขับเคลื่อนภายในชุมชน ผลการศึกษาพบว่า มีการขับเคลื่อนรูปแบบการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยชุมชน มีการแสวงหาจุดสมดุลของความเจริญที่รุดล้าเข้ามาสู่ชุมชนทำให้คนในชุมชนเกิดความรักและหวงแหนในภูมิปัญญาของตน นำไปสู่การเปิดโอกาสให้ประชาชนที่เป็นนักท่องเที่ยวได้สัมผัสสุนทรีทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ในขณะที่ ระพีพัฒน์ เกษโกศล (2557) ให้ข้อสรุปเรื่องการจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่น ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องไว้ว่า สถานการณ์การท่องเที่ยวในชุมชนเกาะศาลเจ้าในปัจจุบัน คนในชุมชนมีความตื่นตัวและภาคภูมิใจในวัฒนธรรม วิถีชุมชน และมีรายได้จากการจัดการการท่องเที่ยวแต่ได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่าการท่องเที่ยวที่ดีของชุมชนต้องให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม ต้องยกระดับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยสร้างความเข้าใจ และเพิ่มศักยภาพของคนในชุมชนให้มากขึ้น เพื่อให้การท่องเที่ยวในชุมชนมีความยั่งยืนต่อไป ปัจจุบันชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องกำลังได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยว ด้วยเป็นการท่องเที่ยววิถีชีวิต วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมที่ชุมชนช่วยกันอนุรักษ์สืบสานท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยรอบ จึงควรศึกษาการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เพื่อศึกษาให้เห็นตัวอย่างการพัฒนาจากภายใน และเพื่อเสนอแนะแนวทางการจัดการเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนให้เป็นไปอย่างเหมาะสมและยั่งยืนเป็นต้นแบบแก่การพัฒนาการท่องเที่ยววิถีถิ่นในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

จากการทบทวนวรรณกรรมจะเห็นได้ว่า จุดเริ่มต้นของแนวคิดในการศึกษาพื้นที่ย่านฝั่งธนบุรีรวมถึงชุมชนเกาะศาลเจ้าเริ่มต้นจากการศึกษาประวัติศาสตร์ ภูมิหลังของชุมชนที่มีมาแต่โบราณ จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่จากสวนเกษตรเป็นชุมชนเมือง ต่อมาเมื่อการท่องเที่ยวชุมชนเป็นส่วนหนึ่งในแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวของประเทศไทย จึงเริ่มมีการศึกษาศักยภาพทางการท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อหาแนวทางพัฒนาไปสู่การเป็นชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวที่เหมาะสม

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาคั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยนำแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมาใช้ในการศึกษา

1. ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ที่ใช้ในการศึกษาคือ นายทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์ ประธานชุมชน มีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนเกาะศาลเจ้าและน.ส.บัวลอย สุขน้อย เจริญภูมิ ชุมชนและผู้ประสานงานหลักมีหน้าที่ควบคุมการเบิกจ่ายงบประมาณในการจัดโครงการของชุมชน รวมถึงการประสานงานด้านต่างๆ กับทุกฝ่ายในชุมชน

2. ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth-Interview) โดยเลือกกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

2.1 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน

สัมภาษณ์นายทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์ ประธานชุมชน วันอาทิตย์ที่ 22 เมษายน 2561

เวลา 11.00 น. สัมภาษณ์ น.ส.บัวลอย สุขน้อย เจริญภูมิชุมชน วันอาทิตย์ที่ 22 เมษายน 2561 เวลา 11.45 น. สัมภาษณ์ น.ส.อารมณี เบญจาลภม กรรมการชุมชน วันอาทิตย์ที่ 22 เมษายน 2561 เวลา 13.00 น.

2.2 ผู้ที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนแต่มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว

สัมภาษณ์ นางศรีผ่อง อ่อนจันทร์ อาชีพ เจ้าของร้านขายของชำในชุมชน วันเสาร์ที่ 4 พฤศจิกายน 2560 เวลา 10.00 น.

2.3 ผู้ที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนและไม่มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว

สัมภาษณ์ นางอุมา เลาหวนิช อาชีพแม่บ้าน วันเสาร์ที่ 4 พฤศจิกายน 2560 เวลา 11.30 น.

สัมภาษณ์ นางลำเจียก (ไม่ทราบนามสกุล) อาชีพแม่บ้าน วันเสาร์ที่ 4 พฤศจิกายน 2560 เวลา 13.00 น.

2.4 นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้าสู่ชุมชน

สัมภาษณ์ น.ส.วัลลิ นวลหอม อายุ 32 ปี อาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัย วันอาทิตย์ที่ 5 พฤศจิกายน 2560 เวลา 12.00 น. สัมภาษณ์ น.ส.สุธาลินีนาฏ ก้องเวหา อาชีพผู้แทนยา อายุ 26 ปี

วันอาทิตย์ที่ 5 พฤศจิกายน 2560 เวลา 12.30 น. สัมภาษณ์ นายรุ่งโรจน์ ศรีโชติ

อาชีพพนักงานบริษัทเอกชน อายุ 30 ปี วันอาทิตย์ที่ 5 พฤศจิกายน 2560 เวลา 12.50 น.

3. ผู้วิจัยดำเนินการทั้งในรูปแบบการสังเกตโดยนักวิจัย นอกจากนี้ยังศึกษาจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสำรวจพื้นที่ รวมทั้งศึกษาจากบทสัมภาษณ์

บุคคลที่อยู่ในส่วนภาครัฐ คือ นายบุญส่ง คุ่มบุญ ผู้อำนวยการกองแผนงานการลงทุน ฝ่ายกองทุนธุรกิจท่องเที่ยว การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยซึ่งมีหน้าที่ดูแลพัฒนาและส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าสู่ชุมชน วันศุกร์ที่ 18 สิงหาคม 2560 เวลา 09.30 น.

สัมภาษณ์ผู้ประกอบการท่องเที่ยว คือ นางนันทิยา มาลัย เจ้าของบริษัทมาลัยสยามทัวร์ วันศุกร์ที่ 23 มีนาคม 2561 เวลา 15.00 น.

สัมภาษณ์ตัวแทนสมาคมธุรกิจท่องเที่ยว คือ นายธนิตย์ แสงวงพรรค ผู้จัดการสมาคมไทยธุรกิจการท่องเที่ยว (ATTA) วันพฤหัสบดีที่ 5 เมษายน 2561 เวลา 14.00 น.

สัมภาษณ์ตัวแทนมัคคุเทศก์ คือ นายพงศ์สรร ทองอยู่ อาชีพมัคคุเทศก์ อายุ 31 ปี วันอาทิตย์ที่ 5 พฤศจิกายน 2560 เวลา 14.00 น.

4. ผู้วิจัยจัดทำบันทึกภาคการสำรวจพื้นที่ การสัมภาษณ์และการสังเกต จากนั้นเก็บรวบรวมข้อมูลรวมทั้งการทำความเข้าใจกับทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัยเพื่อเป็นกรอบในการวิเคราะห์และกำหนดใจความสำคัญ

ผลการวิจัย

จากการเก็บรวบรวมข้อมูล การสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้เกี่ยวข้อง การสำรวจพื้นที่ และการสังเกต การท่องเที่ยวของชุมชนเกาะศาลเจ้า โดยนำทฤษฎีการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นกรอบในการวิเคราะห์ สามารถสรุปผล ดังนี้

1. ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นจุดดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวของชุมชนเกาะศาลเจ้า

ชุมชนเกาะศาลเจ้าตั้งอยู่ที่ หมู่ 5 แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ริมคลองบางระมาด และคลองบ้านไทร ในกลุ่มเขตกรุงธนเหนือ ระหว่างคลองบางระมาดกับคลองบ้านไทรในเขตตลิ่งชัน ช่วงระหว่างถนนราชพฤกษ์และถนนพุทธมณฑลสาย 1 (ฝั่งสถานีขนส่งสายใต้ใหม่) ทิศเหนือจรดริมคลองบ้านไทรทิศใต้จรดริมคลองบางระมาดและติดต่อกับหมู่ที่ 4 แขวงบางระมาดทิศตะวันออกจรดริมคลองบางระมาดเป็นช่วงแยกของบ้านไทรและคลองบางระมาดทิศตะวันตก ฝั่งซ้ายของถนนจำปากาญจนภิเษก และติดต่อกับหมู่ที่ 10 แขวงบางระมาดพื้นที่ของชุมชนถูกล้อมรอบด้วยคลองสายหลัก 2 สาย คือคลองบางระมาดและคลองบ้านไทร โดยมีคลองลัดวัดจำปาเชื่อมคลองทั้งสองสายเข้าด้วยกัน ทำให้พื้นที่ของชุมชนมีลักษณะเป็นเกาะ ส่วนคำว่าศาลเจ้านั้น มาจากชื่อศาลเจ้าพ่ออู่ซึ่งเป็นศาลเจ้าศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน คำว่า “อู่” มาจากศัพท์ภาษาจีนแต่จึงแปลว่า “น้ำ” โดยศาลเจ้านี้ตั้งอยู่บริเวณท่าเทียบเรือซึ่งเป็นแหล่งการค้าทางน้ำในสมัยโบราณ ลัทธิขงจื้อว่าชาวจีนเดินทางค้าขายผ่านบริเวณนี้กันมาก จึงมีการตั้งศาลขึ้นเพื่อบูชาสายน้ำ จนกลายเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนมาจนถึงปัจจุบัน

การเรียบเรียงข้อมูลภูมิหลังของชุมชนพบว่า บริเวณคลองบางระมาดเป็นชุมชนโบราณมาตั้งแต่ สมัยกรุงศรีอยุธยา ในช่วงรัตนโกสินทร์เป็นคลองสำคัญในย่านฝั่งธนบุรีที่ใช้เป็นเส้นทางสัญจรเพื่อเชื่อมต่อไปยังเมืองนครปฐมและออกสู่อ่าวไทยอีกด้วย สิ่งที่ตกย้ำความมีตัวตนของชุมชนเกาะศาลเจ้าคือวัดจำปาซึ่งเป็นวัดประจำชุมชน ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าสร้างขึ้นในสมัยใด แต่สันนิษฐานได้ว่าเป็นวัดโบราณตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งสำคัญในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยมีวัดเป็นหลักประธานของชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนจึงเกิดขึ้น “วัด” นอกจากจะเป็นสถานที่เผยแพร่คำสอน แสดงธรรมเทศนา และประกอบพิธีกรรม ยังเป็นจุดกำเนิดของงานช่างและศิลปกรรมแขนงต่างๆ ในอดีตชุมชนวัดจำปามีช่างฝีมืออยู่มาก เมื่อมีงานศพก็จะมีช่างแหงหยวก ช่างแกะสลัก ที่มีความชำนาญมาช่วยงานที่วัด ด้านศิลปะการรำก็ขึ้นชื่อ เพราะนิเวศสถานของชุมชนเขี้ยวรำฉลาด ซึ่งเป็นตัวโขนในรัชกาลที่ 6 ก็อาศัยอยู่ที่ชุมชนนี้ (เอนก นาวิกมูล, 2552, น. 198-199) จากการสัมภาษณ์นายทวีศักดิ์ หวังจันทร์ ประธานชุมชนเกาะศาลเจ้า ทำให้ทราบว่า ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 มีชาวพระนครอพยพหนีระเบิดมาอยู่ตามสวนในฝั่งธนบุรีหลายครอบครัว รวมไปถึง “หลวงวิวัฒน์ศิลป์” (ต่วน ยวพุกกะ) ช่างหลวงสังกัดกองช่างกระทรวงวังที่อพยพมาอยู่ที่นี้ และกลายเป็นบุคคลสำคัญที่ถ่ายทอดความรู้ให้ชาวบ้านชุมชนวัดจำปาได้มีวิชาแหงหยวกติดตัว ชุมชนยังคงเป็นแหล่งทำข้าวหลามเพื่อส่งไปขายยังชุมชนอื่นๆ เป็นย่านการค้าและท่าเทียบเรือเพื่อขนส่งสินค้าทำสุดท้ายในฝั่งธนบุรี หากพ้นจากจุดนี้ไปแล้วจะไม่มีตลาด ไม่มีท่าเรือ ทำให้จุดกระจายสินค้าทั้งหมดอยู่ในบริเวณนี้จึงมีเรือสินค้าและเรือชาวบ้านแล่นผ่านไปมาอย่างคึกคักตลอดทั้งวัน พื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นส่วนเกษตร

ต่อมาเมื่อมีนโยบายการพัฒนาเมืองออกไปตามชานเมือง การคมนาคมเจริญขึ้น มีการตัดถนนเข้าสู่ชุมชน ส่วนเกษตรจึงถูกแทนที่ด้วยถนนและหมู่บ้านจัดสรรที่รูก้าเข้ามา สอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของ น.ส.อารมณี เบ็ญฑาลาก กรรมการชุมชนที่เล่าว่า เจ้าของที่ดินส่วนเกษตรหลายแห่งจึงตัดสินใจขายที่ดินเพราะได้ราคาสูง แล้วย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่อื่น แต่ชาวบ้านในชุมชนเกาะศาลเจ้าต้องการอนุรักษ์ถิ่นฐานดั้งเดิมของตนเองไว้ให้ลูกหลานจึงเกิดการรวมตัวของคนในชุมชนและใช้การท่องเที่ยวเข้ามาเป็นหนึ่งนโยบายการรักษามรดกชุมชนไว้ ตรงกับที่นางลำเจียก ผู้อาศัยอยู่ในชุมชนและไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการท่องเที่ยวของชุมชนเล่าว่า “สมัยก่อนแถวนี้ทำสวน ปลูกกล้วย ปลูกมะพร้าว มะม่วง ผลไม้ตามสวนแล้วไปขายหน้าบ้านบ้าง คนมารับซื้อไปขายที่ตลาดบ้าง ปัจจุบันไม่มีแล้ว เพราะคนละแวกนี้ขายบ้านกันหมด และทำเป็นหมู่บ้านจัดสรร เหลือเพียงแต่ชุมชนเล็กๆ ที่ยังคงอนุรักษ์รักษาวัฒนธรรมเก่าแก่”

งานศิลปวัฒนธรรมของชุมชนแม้จะหลงเหลืออยู่เพียงไม่กี่อย่าง แต่ก็มีความโดดเด่นและถือเป็นจุดดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวได้อย่างดี ซึ่งทางชุมชนเองก็ได้พัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกไว้จำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว

งานเครื่องหอม เป็นงานปรุงแต่งกลิ่นจากดอกไม้ไทยนานาชนิดแล้วแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ อาทิ “แป้งร่ำ” ที่ใช้แป้งหินหรือแป้งนวลผสมน้ำปรุงกลิ่นดอกไม้ไทยซึ่งทางชุมชนสกัดขึ้นเอง แป้งร่ำใช้เป็นส่วนผสมที่ใส่น้ำอบ สามารถทำเป็นแป้งกระแจะเพื่อใช้เจิมในพิธีกรรม “แป้งพวง” หรือพวงมาลัยที่ทำจากแป้ง โดยนำแป้งหินมาผสมกับน้ำปรุงแล้วใส่สีที่ต้องการก่อนจะบีบเม็ดแป้งบนลงบนด้ายซึ่งเป็นเส้นตรงและตึง จากนั้นบีบแป้งให้เป็นเม็ดเล็กๆ ลงบนเส้นด้ายโดยเว้นระยะห่างเท่าๆ กัน รอให้แห้งแล้วจึงนำมาอบร่ำให้เกิดกลิ่นหอมก่อนมัดรวมกันเป็นพวงมาลัย หรือทำเป็นพวงแป้งใช้เสียบมวยผมแทนช่อดอกไม้ “น้ำปรุง” หรือน้ำหอมไทยสมัยโบราณ เป็นการสกัดกลิ่นจากดอกไม้หอมชนิดต่างๆ แล้วนำมาปรุงแต่งกลิ่นตามความชอบ ชุมชนแห่งนี้สกัดกลิ่นน้ำปรุงจากดอกไม้ไทย อาทิ ป๊อบ มะลิ โมก และกุหลาบ น.ส.วัลลีย์ นวลหอม และ น.ส.สุชาลินีนาฏ ก้องเวหา นักท่องเที่ยวให้สัมภาษณ์ว่า งานเครื่องหอมเป็นจุดดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวของชุมชนเกาะศาลเจ้ามากที่สุด

งานแทงหยวก เป็นงานหัตถศิลป์ที่จัดอยู่ในงานช่างสิบหมู่ ประเภทช่างสลักของอ่อน เป็นงานที่ใช้ “หยวก” หรือลำต้นกล้วย โดยลอกกาบกล้วยส่วนที่เป็นแกนอ่อนของลำต้นที่มีสีเขียวมาใช้ นิยมทำขึ้นเพื่อใช้ประดับตามฐานหรือเสา เช่น ประดับซุ้มเบญจาในพิธีโกนจุกและร้านม้าหรือจิตกาธานพิธีศพ งานแทงหยวกของชุมชนแตกต่างจากที่อื่นตรงที่ผสมผสานเข้ากับการประดับงานปั้นและงานแกะสลักซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น จนเรียกได้ว่าเป็นงาน “กลุ่มช่างวัดจำปา”

พวงมะโหด เป็นเครื่องแขวนที่คนไทยภาคกลางใช้เรียกสิ่งที่มีลักษณะเป็น “พวงระย้า” ส่วนทางภาคเหนือมักเรียกกันว่า ตุ้งไล่หนู เป็นเครื่องแขวนโบราณที่ทำจากกระดาษสี แล้วนำมาพับและตัดเป็นรูปต่าง ๆ ให้เป็นชั้นในรูปแบบของพวงอุบะ มักจะใช้แขวนเมื่อมีงานบุญ งานมงคล หรืองานรื่นเริง

งานช่างเครื่องควา-หวาน คนในชุมชนเรียกพ่อครัว แม่ครัว ที่มีความสามารถในการทำอาหารควา-หวานแบบไทยว่า ช่างเครื่องควา-หวาน อาหารไทยที่หารับประทานได้ยากในปัจจุบันยังสามารถหารับประทานได้ในชุมชนนี้ อาทิ แกงรัฐจวน ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง เป็นต้น แต่อาหารดังที่กล่าวมาจะมีการทำขึ้นก็เฉพาะงานประเพณีของวัดจำปา หรืองานไหว้ศาลเจ้าพ่อจ้อย ซึ่งมีไม่บ่อยนักในแต่ละปี

กล่าวได้ว่า ชุมชนมีงานศิลปวัฒนธรรมที่โดดเด่น มีความพร้อมที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักท่องเที่ยวผ่านการทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้อย่างลงตัว อันจะนำไปสู่ความสมดุลทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมของชุมชนอย่างแท้จริง

2. รูปแบบการใช้วัฒนธรรมของชุมชนเกาะศาลเจ้าเพื่อพัฒนาสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

การท่องเที่ยวของชุมชนเกาะศาลเจ้ามีจุดเริ่มต้นมาจากการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวของตลาดน้ำคลองลัดมะยม โดยนายชวน ชูจันทร์ เกษตรกรชาวบางระมาด ผู้ริเริ่มการสร้างตลาดน้ำคลองลัดมะยม ซึ่งต่อสู่กับการขยายพื้นที่ของหมู่บ้านจัดสรรเช่นเดียวกัน การท่องเที่ยวของตลาดน้ำคลองลัดมะยมมีการขยายตัวในช่วงปี 2553 จึงจัดให้มีบริการเรือนำเที่ยวเพื่อนำนักท่องเที่ยวเยี่ยมชมสวนเกษตรและชุมชนใกล้เคียง บ้านเกาะศาลเจ้าชุมชนวัดจำปาจึงเป็นหนึ่งในจุดหมายปลายทางที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจ เนื่องจากมีระยะทางไม่ไกลมากนัก และเป็นชุมชนที่ยังมีบ้านเรือนไทย และมีศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน เมื่อรับนักท่องเที่ยวที่ส่งต่อมาจากตลาดน้ำคลองลัดมะยม ทางชุมชนเกาะศาลเจ้าต้องออกแบบเส้นทางนำเที่ยวให้กระชับและน่าสนใจ เนื่องจากนักท่องเที่ยวมีเวลาเพียง 90 นาทีรวมการเดินทางไปกลับ การเที่ยวชมในชุมชนเกาะศาลเจ้าจึงถูกออกแบบไว้ประมาณ 45 นาที ซึ่งเป็นระยะเวลาที่เหมาะสมโดยใช้การสอบถามจากนายรุ่งโรจน์ ศรีโชติ นักท่องเที่ยวที่เดินทางมากับเรือท่องเที่ยวจากตลาดน้ำคลองลัดมะยม โดยเส้นทางท่องเที่ยวเริ่มต้นจากเรือนำเที่ยวจอดเทียบท่าศาลเจ้าพ่อจ้อยคุณทวีศักดิ์ ประธานชุมชนและยังเป็นเจ้าของบ้านเรือนไทยมาต้อนรับนักท่องเที่ยวและอธิบายความเป็นมาของชุมชนก่อนจะให้เวลาชมบ้านเรือนไทยของตนเองเมื่อชมบ้านเรือนไทยเป็นที่เรียบร้อยแล้ว นักท่องเที่ยวจะ

ต้องเดินข้ามสะพานไปยังบ้านเครื่องหอมเพื่อชมและร่วมกิจกรรมในการบีบแป้งร่ำ ทำน้ำปรุง หรือเลือกซื้อสินค้าที่ระลึกประเภทเครื่องหอมของชุมชน เมื่อจบกิจกรรมจากบ้านเครื่องหอมจะต้องเดินผ่านไปชมสวนดาหลา ซึ่งเป็นสวนเกษตรที่ปลูกดอกดาหลาส่งจำหน่ายตลาดทั่วไป นักท่องเที่ยวสามารถเลือกซื้อน้ำสมุนไพรแปรรูปได้จากสวนแห่งนี้ เส้นทางท่องเที่ยวจะไปสิ้นสุดที่สวนเกษตรท้ายคลอง เป็นจุดจำหน่ายผลิตผลทางการเกษตรจากสวนของชุมชนและเป็นจุดลงเรือเพื่อส่งนักท่องเที่ยวกลับไปยังตลาดน้ำคลองลัดมะยม ตลอดเส้นทางท่องเที่ยวในชุมชนแห่งนี้จะไม่มีป้ายสื่อความหมายทางการท่องเที่ยวใดๆ จากการสัมภาษณ์นายทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์ น.ส.บัวลอย สุขน้อย และ น.ส.อารมณี เบ็ญหาลาภ ได้ทราบว่าชุมชนต้องการสร้างเอกลักษณ์ของตนเองซึ่งเรียกว่าการท่องเที่ยวแบบ “วิถีถิ่น” หมายถึงเมื่อนักท่องเที่ยวเข้ามาแล้วเห็นชาวบ้านทำอะไรก็สามารถเข้าไปทำกับเขา ไปช่วย ไปซักถามพูดคุยเพื่อเกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งจะทำให้นักท่องเที่ยวเข้าใจความเป็นชุมชนเกาะศาลเจ้ามากกว่าเข้ามาเพียงแค่ถ่ายรูป อ่านป้ายบอกทางหรืออธิบายประวัติความเป็นมาด้วยตัวเองแล้วเลยผ่านไป

3. การพัฒนาแนวทางในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนเกาะศาลเจ้า

เมื่อนำข้อมูลจากการสำรวจพื้นที่ การสังเกต การรวบรวมข้อมูลเพื่อวิเคราะห์ และการสัมภาษณ์จากบุคคลที่อยู่ในส่วนภาครัฐ ตัวแทนจากภาคการท่องเที่ยวเอกชน รวมถึงผู้ปฏิบัติงานมัคคุเทศก์มาวิเคราะห์ร่วมกับรูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชนพบว่า มีความสอดคล้องกับคุณลักษณะเฉพาะแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของ Richards and Raymond, (2000, pp. 16-20) รวมถึงงานของ ปิรันธ์ ชิมโซติ และ วีระวัฒน์ จันทิก (2559, น. 250-268) ดังนี้

1. การพัฒนาโมเดลรูปแบบการท่องเที่ยวที่เพิ่มทักษะให้กับนักท่องเที่ยว จากที่ได้กล่าวถึงรูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชนในช่วงต้นจะเห็นว่า ชุมชนใช้การท่องเที่ยวแบบ “วิถีถิ่น” ต้องการให้นักท่องเที่ยวมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับคนในชุมชนจึงไม่มีการทำป้ายสื่อความหมายหรือป้ายบอกทางในชุมชน แต่นักท่องเที่ยวต้องมีการพูดคุย ซักถาม คนในชุมชน หรือระหว่างนักท่องเที่ยวด้วยกันเอง นับว่าเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดกับสังคมปัจจุบันซึ่งคนพูดคุยกันน้อยลงแต่ให้ความสำคัญกับโซเชียลมีเดียแทน นายบุญส่ง คัมบุญ ผู้อำนวยการกองแผนงานการกองทุน ฝ่ายกองทุนธุรกิจท่องเที่ยว ททท. กล่าวว่า รูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชนควรเพิ่มระยะเวลาให้นักท่องเที่ยวได้ลงมือทำกิจกรรมมากขึ้น เพื่อเพิ่มทักษะการเรียนรู้ต่างๆ เช่น วิธีการผสมแป้งร่ำ การบีบแป้งร่ำ การทำแป้งพวง หรือการทำน้ำปรุง เมื่อนักท่องเที่ยวรู้สึกว่าได้ใช้ทักษะในการทำกิจกรรมร่วมกับคนในชุมชน จะทำให้เกิดความรู้สึกรักและหวงแหนวัฒนธรรมเสมือนตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนด้วย

2. สร้างประสบการณ์การท่องเที่ยวให้ประทับใจ นอกจากกิจกรรมทางการท่องเที่ยวตามเส้นทางทางการท่องเที่ยวของชุมชนแล้ว นางนันทิยา มาลัย ผู้ประกอบการท่องเที่ยว และ นายพงศ์สรร ทองอยู่ มัคคุเทศก์ กล่าวว่า การสร้างประสบการณ์การท่องเที่ยวให้เกิดความน่าประทับใจ ควรเริ่มจากการสร้างกิจกรรมให้แตกต่างจากที่มีอยู่ในปัจจุบันแต่ต้องไม่ใช่การปรุงแต่งขึ้นเพียงเพื่อให้นักท่องเที่ยวเกิดความรู้สึกว่ามีกิจกรรมที่หลากหลาย นอกจากกิจกรรมต่างๆ ควรส่งเสริมให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมเพื่อเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของบ้าน มีความยิ้มแย้มแจ่มใส มีอัธยาศัยไมตรีที่ดีก็จะช่วยสร้างประสบการณ์ที่ดีให้กับนักท่องเที่ยวได้เช่นกัน

3. สร้างการรับรู้เกี่ยวกับทรัพยากรการท่องเที่ยวที่จับต้องไม่ได้นอกจากเส้นทางทางการท่องเที่ยวหลักของชุมชน นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เริ่มรับรู้ว่า ประมาณเดือนพฤษภาคมของทุกปี จะมีการจัดงานประเพณีสืบสานงานวิถีถิ่นของชุมชน เป็นการแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองโดยการบวงสรวงศาลเจ้าพ่อจ้อย-เจ้าพ่อกุมภกรรณ ลึงยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านมาตั้งแต่ครั้งโบราณเมื่อต้องใช้เส้นทางคมนาคมทางน้ำ แม้ว่าปัจจุบันการคมนาคมจะเปลี่ยนเป็นเส้นทางบก ชาวบ้านก็ยังคงสืบสานงานประเพณีสำคัญนี้เป็นประจำทุกปี โดยมีการประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวหรือคนภายนอกได้เข้าร่วมงานและสัมผัสวิถีชีวิตของชุมชน รูปแบบของงานจะมีการบวงสรวงศาลเจ้าพ่อจ้อย-เจ้าพ่อกุมภกรรณ มีมหรสพ เช่น ละครชาตรี การสาธิตงานหัตถศิลป์ชุมชน ได้แก่ การทำแป้งร่ำ แป้งพวง เครื่องหอมโบราณ

การทำพวงมะโหดหรือพวงอุบะจากกระดาษสี การทำขนมไทย การจักสานทางมะพร้าว การแทงหยวก การทำพวงแขวน ซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ชาวชุมชนพยายามจะอนุรักษ์เอาไว้ให้ได้มากที่สุด

4. ส่งเสริมเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและเน้นวัฒนธรรมประจำวัน หลักการโดยทั่วไปของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์มักจะเน้นความเป็นวิถีชีวิตประจำวันมากกว่าสร้างขึ้นใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับเอกลักษณ์ของชุมชนที่มีอยู่เดิม อาทิ บ้านสองบุตรี ซึ่งเป็นบ้านเรือนไทยของนายทวีศักดิ์ ประธานชุมชนมีลักษณะเป็นบ้านทรงไทยประยุกต์โดยชั้นล่างเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน มีการจัดวางของตกแต่งบ้าน มีของเล่นแบบโบราณไว้ให้ชม ส่วนชั้นบนสร้างด้วยไม้ที่มีลวดลายฉลุลงตาม นายธนิศย์ แสงพรรค ผู้จัดการสมาคมไทยธุรกิจการท่องเที่ยว (ATTA) เป็นหน่วยงานที่ส่งเสริมผู้ประกอบการในการนำนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเข้ามาท่องเที่ยวยังประเทศไทย กล่าวว่า ข้อได้เปรียบของชุมชนเกาะศาลเจ้าคือมีวัฒนธรรมประจำวันที่เป็นจริงไม่ปรุงแต่ง ซึ่งเป็นวิถีชีวิตชนบทใกล้กรุงเทพฯ โดยนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติให้ความสนใจเป็นพิเศษ คนในชุมชนจึงควรช่วยกันรักษาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมเช่นนี้ไว้ เนื่องจากวิถีชีวิตแบบชนบทของชุมชนเกาะศาลเจ้าหาได้ยากในกรุงเทพมหานครปัจจุบัน นางศรีผ่อง อ่อนจันทร์ และ นางอุมา เลาหวนิช ผู้อาศัยอยู่ในชุมชนกล่าวว่า “ชุมชนอยู่กันอย่างเรียบง่าย มีอะไรก็แบ่งปันซึ่งกันและกัน บางวันบ้านไหนมีงานบุญ แล้วมีนักท่องเที่ยวมาก็แจกจ่ายขนมให้กินกันไม่คิดเงิน” วิถีชีวิตเช่นนี้จึงมีส่วนให้นักท่องเที่ยวสนใจมาเยี่ยมชม เนื่องจากได้สัมผัสวิถีชีวิตสวนเกษตรริมคลอง บ้านทรงไทย ขนมไทยโบราณ และศิลปวัฒนธรรมที่สามารถสะท้อนภาพในอดีตซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่ขาดหายไปในปัจจุบัน โดยเฉพาะเมื่อมีเครือข่ายทางการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับตลาดน้ำคลองลัดมะยม ซึ่งเป็นตลาดที่มีรูปแบบและบรรยากาศย้อนยุคแต่ไม่ล้าสมัย และมีบริการเรือนำเที่ยวมายังชุมชนจึงทำให้ผู้คนพยายามหลีกเลี่ยงความวุ่นวายในสังคมเมือง และเลือกเดินทางมาท่องเที่ยวยังชุมชนเกาะศาลเจ้า

บทสรุป

เมื่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่แตกต่างจากการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ หรือแสวงหาความสุขและความเพลิดเพลิน แต่ต้องเป็นการได้เรียนรู้ความเป็นตัวตนของชุมชน ได้ศึกษาวิถีชีวิต มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันและได้ลงมือทำกิจกรรมร่วมกับคนในชุมชน ซึ่งการท่องเที่ยวลักษณะนี้ครอบคลุมไปถึงการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์หรือเชิงวัฒนธรรมด้วย กล่าวได้ว่า ชุมชนเกาะศาลเจ้าสามารถนำเอาภูมิหลังและศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนมาเป็นสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว และการสร้างกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่มีรูปแบบสอดคล้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เนื่องจากมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น อีกทั้งชุมชนยังมีความเก๋ไก๋น่าสนใจอาคารบ้านเรือนเป็นวิถีแบบชนบทที่อยู่ในเมืองกรุง ส่วนงานหัตถศิลป์ของชุมชนไม่ว่าจะเป็นงานช่างและงานศิลปะ เช่น การแทงหยวกที่นับวันจะหาได้ยาก งานดอกไม้สด งานแปงรำ แปงพวงที่เกือบจะเลือนหายไปจากการรับรู้ของคนในสังคมแต่ยังสามารถพบเห็นได้ในชุมชนนี้

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยทำให้ทราบว่าแม้ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนเกาะศาลเจ้าจะเป็นสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว แต่รูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชนถูกออกแบบเพื่อให้สะดวกต่อนักท่องเที่ยวที่มาจากต้นทางคือตลาดน้ำคลองลัดมะยมในช่วงวันเสาร์-อาทิตย์ และวันหยุดนักขัตฤกษ์เท่านั้น จำนวนนักท่องเที่ยวไม่มีความแน่นอน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจซื้อบริการนำเที่ยวของตัวนักท่องเที่ยวจากต้นทาง ส่วนผลการศึกษาด้านการพัฒนาแนวทางในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนเกาะศาลเจ้าพบว่า รูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชน ควรเพิ่มระยะเวลาให้นักท่องเที่ยวได้ลงมือทำกิจกรรมนานขึ้นจึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ชุมชนควรจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวและกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวของตนเอง โดยปรับเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงสถานที่ที่น่าสนใจภายในชุมชนอย่างทั่วถึง เช่น วัดจำปา ตลาดน้ำวัดจำปา ศาลเจ้าพ่อจ้อย บ้านสองบุตรี บ้านเครื่องหอม ส่วนดาหลา

2. ชุมชนควรเพิ่มกิจกรรมทางการท่องเที่ยวใหม่ๆ ให้กับนักท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มทักษะการเรียนรู้ระหว่างนักท่องเที่ยวกับคนในชุมชน เนื่องจากศิลปวัฒนธรรมของชุมชนมีค่อนข้างมาก แต่บางอย่างยังไม่มีการนำมาพัฒนาเป็นกิจกรรมทางการท่องเที่ยว เช่น การแทงหยวก การทำขนมไทยหรืออาหารไทยโบราณ การทำพวงมะโหด

3. ชุมชนควรมีการสร้างความรู้ ความเข้าใจทางการท่องเที่ยวให้กับคนในชุมชนอย่างทั่วถึง รวมทั้งถ่ายทอดความรู้ทางภูมิปัญญาท้องถิ่น และศิลปวัฒนธรรมให้กับเยาวชนรุ่นหลังต่อไป เพื่ออนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนให้คงอยู่อย่างยั่งยืน

4. ชุมชนควรส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยใช้วิธีสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเครือข่ายชุมชนท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอ มีการสร้างกิจกรรมหรือเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับชุมชนใกล้เคียง เพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนซึ่งกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนความรู้อย่างเป็นระบบ และสามารถนำความรู้มาพัฒนาปรับปรุงการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวของชุมชนได้

5. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ควรจัดให้มีการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวให้กับคนในชุมชน เพื่อชี้แจงและสร้างความเข้าใจให้กับคนในชุมชน ส่งเสริมให้เกิดความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรม และสร้างความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของชุมชน เพื่อให้ชุมชนเกิดความยั่งยืนอย่างเป็นรูปธรรม

บรรณานุกรม

- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2554). *แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. 2555-2559*. สืบค้น 1 มีนาคม 2561, จาก http://marketingdatabase.tat.or.th/ewt_news.php?nid=24&filename=index
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2561). *ยุทธศาสตร์กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา พ.ศ. 2555-2559*. สืบค้น 29 เมษายน 2561, จาก http://www.mots.go.th/ewt_dL_Link.php?nid=3942
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2557). *เศรษฐกิจ การท่องเที่ยว (The Visitor Economy)*. สืบค้น 1 พฤษภาคม 2561, จาก <http://www.etatjournal.com/web/menu-read-web-etatjournal/menu-2014/menu-2014-jul-sep/602-32557-visitor-economy>
- จุฑาธิป ประดิพัทธ์นถมม. (2557). *การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์: กรณีศึกษาย่านชุมชนเกาะศาลเจ้า แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์). กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ปรีร์นั ชิมโชติ และธีระวัฒน์ จันทิก. (2559). รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของสวนผึ้ง. *วารสาร Veridian E-Journal*, 9(1), 250-268.
- ภูริวัจน์ เดชอุ่ม. (2556). การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์: กรอบแนวคิดสู่แนวทางปฏิบัติสำหรับประเทศไทย. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*, 33(2), 331-366.
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2551). *รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการชุมชนท่องเที่ยวแบบยั่งยืน กิจกรรมการสำรวจ ออกแบบและจัดทำแผนการเพื่อพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศย่านตลาดน้ำตลิ่งชันและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง*. กรุงเทพฯ: กองการท่องเที่ยวสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว.
- ระพีพัฒน์ เกษโกศล. (2557). *การจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่น ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่อง เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุกัญญา สุจฉายา. (2544). *ความเชื่อและพิธีกรรมในวิถีชีวิตของชาวสวนคลองบางระมาด ธนบุรี* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2548). *กรุงเทพฯ มาจากไหน*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุดแดน วิสุทธิลักษณ์, พิเชฐ สายพันธ์, อรุณา เตพละกุล และธีระ ลินเดชาภิรักษ์. (2556). *การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism)*. กรุงเทพฯ: องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน).
- สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. (2555). ย่านตลิ่งชัน: ประวัติศาสตร์ พัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลง. *วารสารดำรงวิชาการ*, 11(1), 190-217.
- อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล. (2553). *มหาสวัสดิ์ 150 ปี มหานครที่พระราชทาน*. นครปฐม: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เอนก นาวิกมูล. (2552). *หลัก-ฐาน-บ้าน-เมือง*. กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- Pearce, D. G., & Butler, R. W. (1993). *Tourism Research: Critiques and Challenges*. London: Routledge.
- Richards, G. & Raymond, C. (2000). Creative Tourism. *ATLAS News*, 23, 16-20.
- Smith, L. W. (2006). Experiential Tourism around the World and at Home: Definitions and Standards. *International Journal of Services and Standards*, 2(1), 1-14.
- Suttipisan, S. (2013). Adaptive Uses of Local Textiles for Creative Tourism Product Development in Thailand. *International Journal of Cultural and Tourism Research*, 6(1), 47-55.
- UNESCO. (2006). *Towards Sustainable Strategies for Creative Tourism Discussion Report of the Planning Meeting for 2006 International Conference on Creative Tourism*. Santa Fe, NM: n.p.